

Методичні підходи до вивчення навичок соціальної поведінки дітей з порушенням розумового розвитку

Яковлева С.Д.

Соціальний розвиток може діагностуватися й оцінюватися за різними показниками в залежності від задач, які постають перед психологом. Але найбільш загальними та такими, що дозволяють вирішувати максимальне коло питань, є наступні п'ять параметрів:

1. знання соціуму, які відображають стан орієнтації дитини у довкіллі. Сюди включаються часова, географічна, економічна, політична та інші орієнтації.

2. Комунікативна, або вербальна сфера, яка здійснюється через володіння мовленнєвими формами, вміння спілкуватися та вести діалог.

3. Організацією взаємодії як в групі, так і в діалозі опікується інтерактивна сфера. Вона вчить здійснювати спільні дії, водночас дотримуватися певної ієрархії відносин.

4. Ставлення до себе як до особистості та до оточуючих людей навчає сфера оцінних та само оцінних відносин.

5. Бажання дитини щодо відвідування школи, отримання певних знань, умінь та навичок, нова обстановка та взаємодія, відчуття позиції школяра [1].

Діагностика соціального розвитку за цими параметрами дозволить шкільному психологу визначити рівень соціального розвитку кожної дитини окремо і класу в цілому. За наявності регуляторних діагностичних зрізів психолог може визначити основний напрямок соціального розвитку дитини вже до кінця другого року навчання у школі. Це дає можливість уже в початкових класах розпочати корекцію несприятливих варіантів соціального розвитку. Особливої значущості у цьому відношенні набуває можливість у побудові прогнозу особливостей соціального розвитку при переході дітей від початкової до середньої ланки школи.

Для створення повної картини поведінки дитини, розкриття психологічних підстави тієї чи іншої поведінки, спрямованої на однолітків, використовуються певні методики. Емоційне та практично-діюче відношення виявляються в цих методиках у нерозривній єдності, що особливо значуще для діагностики міжособистісних відносин [3].

Для зручності проведення діагностичної роботи з дітьми різних вікових категорій з порушенням розумового розвитку виділяють декілька областей адаптивних навичок, у яких може виявлятися дефіцит. Серед них :

– комунікація (розуміння і вираження інформації за допомогою символічної поведінки), усне, писемне мовлення, орфографія, графічні символи, мова жестів, друкована мова за Брайлем або несимволічна поведінка;

– самообслуговування (туалет, уміння правильно їсти, одягатися/роздягатися, дотримання особистої гігієни, охайність);

– можливість жити в домашніх умовах (вміти господарювати, дбайливо відноситися до власності, уміння готувати, планувати розпорядок дня). Супутні навички: можливість орієнтуватися в будинку, у найближчих околицях; правильно поводитися в будинку і поза будинком; можливість обґрунтувати свій вибір, вступати в соціальну взаємодію, застосовувати знання в домашніх умовах;

– соціальні: навички соціальної взаємодії з оточуючими припускають уміння: вступати в бесіду, провести і закінчити її, здійснювати взаємозв'язок з співрозмовником, регулювати свою поведінку, вміти виділяти однолітків та спілкуватися з ними; регулювати взаємини з оточуючими; шукати і знаходити допомогу, а також допомагати оточуючим: мати поняття про чесність і справедливість, вміти стримувати себе, коли це необхідно, бути законослухняним, дотримуватись правил і законів, демонструвати соціальну та сенсуальну поведінку;

– уміння жити в мікросередовищі, тобто використовувати належним чином його ресурси: уміння пересуватися, роботи покупки, користуватися послугами різних служб (газ, ремонт взуття, звертання за допомогою до лікаря), користуватися суспільним транспортом і місцями суспільного користування (школи, бібліотеки, парки, зони відпочинку, вулиці; відвідувати театри та інші культурні місця та заходи);

– здоров'я та безпека, які включають уміння, пов'язані з охороною здоров'я: правильне харчування, вчасне розпізнавання настання хвороби, грамотний прийом ліків та проведення елементарних профілактичних заходів захворювань, дотримання правил безпеки, проходження регулярних медичних оглядів, виховання позитивних навичок;

– функціональна успішність – це інтелектуальні здібності і навички, пов'язані з навчанням, що мають відношення до життя: письмо, читання, базові математичні поняття, природознавчі знання про навколишній світ, суспільні науки. Проведення дозвілля припускає уміння різноманітними його, вибирати дозвілля за віком, дотримуватися культурних норм, проводити його вдома та у суспільстві, вступаючи при цьому у соціальну взаємодію з людьми, розширювати спектр інтересів.

Супутні навички: адекватне поведіння в місцях проведення дозвілля,

комунікативний вибір і потреба прийняття участі в соціальних заходах, відповідна поведінка та адекватне поводження; робота – навички, пов'язані з можливістю працювати повний/неповний день у мікросуспільстві, застосовувати специфічні робочі навички; демонструвати адекватне соціальне поводження і відповідні навички: послідовно виконувати і завершувати роботу, удосконалювати робочі навички, спілкуватися і взаємодіяти з колегами по роботі. Володіти собою на роботі, адекватно реагувати на критику, розпоряджатися грошми і вміти їх розподіляти [2].

Надзвичайно важливим є положення про те, що специфічні порушення в одних областях адаптивних навичок часто співіснують із сильними сторонами індивіда.

Виявлення і дослідження міжособистісних відносин пов'язано зі значними труднощами, відношення на відміну від спілкування неможливо спостерігати безпосередньо. Вербальні методи, які широко використовують при дослідженні міжособистісних відношень дорослих людей та дітей, мають ряд діагностичних обмежень коли мова йде про дітей з порушенням розумового розвитку. Звертання дорослих до школярів, як правило, провокують визначені відповіді і висловлювання дітей, які часто не відповідають їх реальному відношенню до навколишнього, часто вимагають вербальної відповіді, відображаючи усвідомлені уявлення і установки дитини. У той же час усвідомлені уявлення та реальні відносини дітей дуже відрізняються у більшості випадків. Відношення своїм корінням йде ц більш глибокі шари психіки, заховані не лише від спостерігача, але й від самої дитини [4].

Разом з тим, у психології існують визначені методи і методики, що дозволяють виявити особливості міжособистісних відносин учнів. Методики умовно поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних методів відносять ті, котрі дозволяють зафіксувати зовнішню картину взаємодії дітей у групі однолітків, оскільки вона часто відбиває характер їхніх взаємин, які відтворюють реальні відносини між дітьми, їх взаємодію, симпатії та проблеми взаємодії.

Важливим методом дослідження навичок соціальної поведінки є метод спостереження. Він є незамінним при первинному орієнтуванні в реаліях дитячої комунікації і дозволяє описати конкретну картину взаємодії дітей, дає багато живих цікавих фактів, що відображають життя дитини в звичних для неї умовах. Під час спостереження необхідно звертати увагу на наступні показники поведінки дитини:

– ініціативність відображає бажання дитини звернути на себе увагу однолітка, спонукати до спільної діяльності, розділити радість і засмучення;

– чутливість до впливу однолітка відображає бажання і готовність дитини сприйняти його дії і погодитися на пропозиції, що виявляється у відповідних діях на звертання однолітка, у чергуванні та погодженні власних дій з діями іншої дитини, в умінні зауважувати побажання і настрої однолітка;

– переважна емоційна основа виражається в емоційному фарбуванні взаємодії дитини з однолітками: позитивної, ділової і негативної [5].

Значеннєвою характеристикою спілкування є емоційний настрій. Якщо переважає негативний настрій (дитина негативно реагує на однолітків, кричить, ображає однолітків, або навіть намагається битися), це вимагає особливої уваги. Якщо переважають позитивні емоції, або позитивні та негативні емоції збалансовані, це свідчить про нормальний емоційний настрій.

Спостерігаючи за дитиною, необхідно не тільки фіксувати поведінку дітей по зазначених параметрах, але й зауважувати і описувати дійсну картину дитячої поведінки [4].

Таким чином, метод спостереження має ряд незаперечних переваг. Він дозволяє описати реальну картину життя дитини, дозволяє досліджувати дитину в природних та звичних для неї умовах, є незамінним для отримання попередніх результатів. Однак цей метод має і ряд недоліків, головним з яких є те, що він вимагає високого професіоналізму і величезних затрат часу, що зовсім не гарантує отримання необхідної інформації. Чекати виникнення того, чи іншого прояву поведінки для отримання належної інформації часто не дозволяє час. Повз увагу психолога, як правило, проходять незнайомі йому дані. Тому ефективнішим методом дослідження є більш активний та цілеспрямований експеримент.

Специфіка експерименту в дитячій психології полягає в тому, що експериментальні умови повинні бути максимально наближені до природних життєвих умов дитини і не повинні порушувати звичних форм її діяльності.

Незвичні лабораторні умови можуть збентежити дитину і викликати відмову від діяльності. Тому експеримент повинен бути наближений до природних умов життя дитини.

З метою вивчення соціально-комунікативних навичок та міжособистісних відносин дітей та підлітків з порушенням інтелектуального розвитку використовуються страто метрична діагностика вивчення колективу, методика визначення групової згуртованості за Сішором та соціометрія. Результати вище зазначених методик потрібно аналізувати в комплексі, а також враховувати відомості, отримані від батьків та вихователів.

Література:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб.: Питер, 2008. 400 с.

2. Дети с отклонениями в развитии: метод. пособие/ Сост.Н.Д.Шматко. М.: Аквариум, 1997.128 с.

3. Основы олигофренопедагогика [Текст] : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям: 031700 "Олигофренопедагогика", 032000 "Специальная дошкольная педагогика и психология" / А. Н. Граборов ; авт.-сост.: В. Г. Петрова, Т. В. Шевырева. - Москва : Классик Стиль, 2005. - 247, [1] с. - (Специальная педагогика)

4. Пузанов Б.П.,Коняева Н.П., Горскин Б.Б. Обучение и воспитание детей с интеллектуальными нарушениями. М.: ВЛАДОС,2013. 439 с.

5. Худик В. А. Онтогенетический аспект психологической диагностики и коррекции аномального развития личности: на материале исследования детей и подростков. Монография. Санкт-Петербург: Образование, 2000. 298 с.